

Синиша Мишић

МАРИЈА ИСАИЛОВИЋ (НАКИЋ) – ПРИЛОГ СРПСКОЈ ИСТОРИОГРАФИЈИ

Ових дана навршава се година од смрти Марије Исаиловић, сарадника и дугогодишњег члана редакције овог часописа. Овај прилог представља уједно и знак сећања и поштовања садашње редакције „Гласника“, према личности и историографском раду Марије Исаиловић.

Марија Исаиловић (девојачко Накић) рођена је 1925. у Београду, где је и завршила своје укупно школовање, од основне школе до дипломирања 1950. на Групи за историју Филозофског факултета. Две године ради као средњошколски професор у Руми, а 1952. прелази у Архив Србије у Београду, где стиче звање вишег архивисте. Ту је већ савладала занат историчара-истраживача и изградила правилан однос према историјским изворима, што ће касније углавном красити њен рад. Од 1954. до 1958. године је на Филозофском факултету као асистент на предмету Помоћне историјске науке. Ту је 1957. одбранила докторску дисертацију под насловом: „Томазино де Севере – дубровачки канцелар и нотар 1278–1286.“, за коју се и данас може рећи да је штета за историографију што није објављена. После 1958. вратила се у просвету и у њој остала, као наставник или саветник, све до пензионисања 1983. Од 1964. живи и ради у Ваљеву, за које се везује и већина њених научних радова.¹

Научни рад Марије Исаиловић може се поделити на два периода: рани, који је провела на Филозофском факултету, и познији у Ваљеву, кад настају њена главна дела а она израста у врсног локалног историографа. Због природе предмета на коме је била асистент (професор је био Виктор Новак), од почетка се формирала као медијалиста, а постала је и врстан познавалац латинског језика што јој је било неопходно при изради докторске дисертације о једном од првих познатих канцелара и нотара Дубровачке републике и за истраживања у Дубровачком архиву.

¹ Енциклопедија српске историографије, – приредили С. Ћирковић и Р. Михаљчић, Београд 1997, 400

Овом периоду посвећени су и радови о развоју Дубровника у другој половини XIII века и о Трипу Бучићу, Которанину који је играо значајну дипломатску улогу на дворовима краља Милутина и Стефана Дечанског² и један број приказа и прегледних чланака који сведоче о активном праћењу и бављењу историографијом.³ Иако објављени пре скоро пет деценија и данас имају одређену научну вредност, јер се скоро искључиво темеље на архивској грађи. Доласком у Ваљево Марија се, видели смо, укључила у послове образовања, да би се научном раду вратила тек почетком осамдесетих година. У „Гласнику“ који је покренут 1966. и који за ову средину представља прекретницу у развоју локалне историографије са одликама праве историјске науке и Марија ће дати истински допринос.⁴

Она се у више наврата јавља у „Гласнику“ као аутор чланака и прилога, али је и дуги низ година непосредно утицала на физиономију овог часописа као значајан члан његове редакције. Од радова објављених у „Гласнику“ треба издвојити чланак о тефтерима као историјском извору, који има методолошки карактер. Овде је скренута пажња на ову врсту извора и њихов значај за изучавање привреде и становништва кнежевине Србије у Милошево доба.⁵ У истом часопису објавила је и рад о полемици око испита у ваљевској основној школи 1847, која се водила између познатог књижевника Јована Стерије Поповића и управитеља и испитивача у школи др Милована Спасића. Спор открива какав је био систем школства у тадашњој Србији.⁶ Живећи у Ваљеву и поново се укључујући у науку, Марија Исаиловић географски сужава своја интересовања на Ваљево и околину, али их хронолошки проширује и излази из средњовековних тема, досежући све до почетка XX века.

Највише пажње у истраживањима новијег времена Марија Исаиловић је посветила просвети и њеним институцијама, из чега је настало и њено важније дело, монографија о основним школама у Ваљеву од Првог устанка па до 1918. године,⁷ заснована на богатој архивској грађи. По свом значају превазилази локалне оквире.

-
- 2 М. Накић: Изградња Дубровника у другој половини XIII века: ИГ 3 (1954) 3–38; Иста: Трипе Бучић, которски властелин и дипломата средњовековне Србије: ИИ 3 (1954), 3–34
 - 3 Овде треба споменути рад М. Накић: Односи Котора и Србије у средњем веку: ИИ 3 (1954), 28–32
 - 4 Дobar преглед развоја ваљевске историографије, види – В. Кривошејев: Ваљево, настанак и развој града; Ваљево 1997, 9–17
 - 5 М. Исаиловић: Тефтери као историјски извор: „Гласник ИА“ 26–27, Ваљево 1992, 78–91. Библиографију „Гласника“, види – В. Кривошејев: Библиографија прилога штампаних у „Гласнику“ Историјског архива, Ваљево 1996
 - 6 М. Исаиловић: Полемика око испита у ваљевској основној школи 1847. године: Гласник ИА 28–29, Ваљево 1995, 18–35. Скрећемо пажњу и на следеће радове објављене у истом часопису: Ваљево у XIX веку: МИА 26–27 (1992), 123–137; Ваљевска мукада са асовином: ГИА 31 (1997), 197–214
 - 7 М. Исаиловић: Основне школе у ваљевском крају 1804–1918; Ваљево 1985, 383. Овде помињемо и рад Сто педесет година школе и хроника села Цветанови, Љип 1995

Иако удаљена од центара научног деловања, Марија Исаиловић се ни по преласку у Ваљево није одрекла средњовековних студија. Напротив, продужава своја истраживања у Дубровачком архиву усмеравајући их на подручје Ваљева. Сваки медиевалиста зна са колико тешкоћа је скопчано бављење локалном историјом средњег века на нашим просторима, због опште оскудице у изворном материјалу. То још значајније истиче напоре Марије Исаиловић, који су крунисани објављивањем њеног најзначајнијег дела, свеобухватне монографије о Ваљеву и околини у средњем веку.⁸ Аутору припада заслуга за откривање првог помена трга Ваљево (1393) у средњем веку, у серијама Дубровачком архива. Дело има одређених недостатака у приказивању политичких догађаја и у коришћењу новије литературе, што је делимично последица дугогодишње одвојености од центара научних активности (факултет, институти, библиотеке). Највреднији део ове књиге свакако је поглавље о привреди и путевима, где се Марија Исаиловић исказала као искусан историограф и добар аналитичар. За ове странице претежно је коришћена необјављена архивска грађа. Ауторка је показала да је Ваљево у XV веку било развијен трг, који је у већем броју привлачио дубровачке трговце. Искрпно су приказане трговачке везе Ваљева са околним трговима и роба којом се трговало. Овде су први пут обелодањени неки подаци за рудник Црнчу и дата је права слика делатности у овом руднику. При писању ове монографије укључена је многобројна и разноврсна изворна грађа (писани документи, материјални остаци). Без обзира на одређене мање недостатке ово дело представља једну од успешнијих монографија локалне историографије из периода средњег века.

Грађи Дубровачког архива и најстаријим писаним изворима о Ваљеву Марија Исаиловић се још једном вратила приликом учешћа на скупу поводом обележавања шест стотина година постојања Ваљева. У обимном саопштењу она је још једном синтетички обрадила све податке до којих је дошла у серијама овог архива током својих истраживања, а који се односе на Ваљево при крају XIV и у XV веку⁹.

У закључку овог излагања може се рећи да је Марија Исаиловић оставила снажан печат у историографији Ваљева, али је својим радом, нарочито из медиевалистике, добрим делом надрасла уже оквири и укључила се у целокупну српску историографију. Што се локалне историографије тиче, исказала се као свестран истраживач и историчар прошлости Ваљева од његових првих помена у средњем веку па све до формирања модерног градског насеља у новијем добу. Ипак, одшколована у младости као истраживач средњег века, Марија Исаиловић то

8 М. Исаиловић: Ваљево и околина у средњем веку; Ваљево 1989. види приказ С. Мишића у ИЧ 37 (1990), 317–320

9 М. Исаиловић: Најстарији подаци о Ваљеву у писаним изворима: Ваљево – постанак и успон градског средишта, Ваљево 1993, 23–48

своје опредељење никада није напустила како се успешно бавила и темама из савремен историје, посебно школства. Развоју историјске свести допринела је не само историографским радовима већ и својим педагошким и саветничким радом. Проучавање локалне ваљевске историографије у другој половини XX века неће бити могуће без проучавања укупног историографског дела Марије Исанловић.